

Психолінгвістична модель реалізації творчого потенціалу перекладача художніх текстів.

У статті представлена психолінгвістична модель реалізації творчого потенціалу перекладача художніх текстів. Показано чіткий взаємозв'язок всіх її компонентів та проаналізовано кожен з них. Психолінгвістична модель містить в собі психологічні та психолінгвістичні складові. Психологічні складові пов'язані з розвитком творчого потенціалу особистості перекладача, а психолінгвістичні – з характеристиками самого тексту перекладу.

Ключові слова: психолінгвістична модель, творчий потенціал, перекладач, художній текст, психологічні складові, психолінгвістичні складові, стратегії, мовленнєво-мислительна діяльність.

Дячук Н. В. Психолінгвістическая модель реализации творческого потенциала переводчика художественного текста. В статье рассматривается психолінгвістическая модель реализации творческого потенциала переводчика художественного текстов. Показана четкая взаимосвязь между компонентами модели и произведен анализ всех компонентов психолінгвістической модели. Психолінгвістическая модель имеет психологические и психолінгвістические составные. Психологические составные связаны с развитием творческого потенциала переводчика, а психолінгвістические – с характеристиками самого текста перевода.

Ключевые слова: психолінгвістическая модель, творческий потенциал, переводчик, художественный текст, психологические составные, психолінгвістические составные, стратегии, рече́мыслительная деятельность.

Dyachuk N. V. The Psycholinguistic Model of Creative Potential Realization of the Translator of Literary Texts. The psycholinguistic model of creative potential realization of the translator of literary texts is considered in the article. The deep analysis of all the components is given. The psycholinguistic model includes psychological and psycholinguistic characteristics. The first ones are closely connected

with the creative potential development of the translator. The psycholinguistic components are connected with the peculiarities of the text for translation itself.

Key words: the psycholinguistic model, creative potential, translator, literary text, psychological components, psycholinguistic components, strategies, speech-and-thinking activity.

Постановка наукової проблеми та її значення. Основною наукою, об'єктом вивчення якої виступає вербальний текст являється лінгвістика. Все ж традиційно головною сферою дослідження лінгвістики є проблема слова, а область семантики тексту досліджувалася лінгвістами дуже мало. Потреба в глибокому аналізі процесів мовленнєвої діяльності загалом та вивчення проблем функціонування мовленнєвого механізму зокрема слугувало появі такої галузі науки, як психолінгвістика. Процес породження мовлення нерозривно пов'язаний з використанням творчого потенціалу особистості та її інтуїтивних можливостей. Ця галузь науки охоплює значний арсенал науково-обґрунтованих методів об'єктивного дослідження тексту, а також моделювання процесів сприйняття й перекладу художнього тексту на основі психолінгвістичних методів, що сьогодні є надзвичайно важливим як для перекладознавства, так і психолінгвістики.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Зміст поняття “творчий потенціал” намагалися розкрити багато сучасних вчених, серед яких В.І. Андрєєв, А.С. Майданов, В.В. Рибалка, В.О. Моляко [1; 8; 11; 14] та інші. Кожен з них прагнув виявити властивості цього поняття по-своєму. Рушійною силою і джерелом розвитку особистості є її творчий потенціал. Ця точка зору знайшла своє відображення у працях таких вчених, як Я. Пономарьов, С. Степанов, Р. Ткач [10; 13; 16]. Вони інтерпретують творчий потенціал як категорійну форму творчої активності особистості. До сфери творчого потенціалу особистості входять: задатки, нахили, що виявляються у динамічності психічних процесів; інтереси, допитливість, потяг до створення нового; швидкість у засвоєнні нової інформації; прояви загального інтелекту, швидке оцінювання, адекватність дій; емоційне ставлення, вибір, надання переваг; наполегливість, цілеспрямованість, переконаність, працелюбність, систематичність в роботі, прийняття сміливих рішень; творчі тенденції в роботі,

наприклад, вміння комбінувати, шукати аналоги, економічне використання часу; інтуїція – здатність до оцінок, прогнозів; оволодіння технікою праці, майстерність; здатність виробляти особисті стратегії під час розв’язання нових проблем та пошук шляхів виходу із складних ситуацій. [11].

Метою нашої статті є теоретично проаналізувати складові творчого потенціалу перекладача художніх текстів та розглянути можливості для реалізації творчих дій з позиції особливостей діяльності перекладача.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У сучасному перекладознавстві діяльність перекладача художніх творів розглядається з позиції феномену творчості. Німецький перекладознавець В. Вілс вважає, що в будь-якому художньому тексті творчість перекладача суб’єктивна та індивідуальна, оскільки не існує точного алгоритму відношення автор-перекладач [17]. За С.В. Засєкіним, до перекладацького процесу завжди слід відносити творчість та перекладацьку інтуїцію. Тому важливим є ґрунтовне вивчення психологічних особливостей реалізації творчого потенціалу перекладача як основної передумови адекватного перекладу художнього тексту [4].

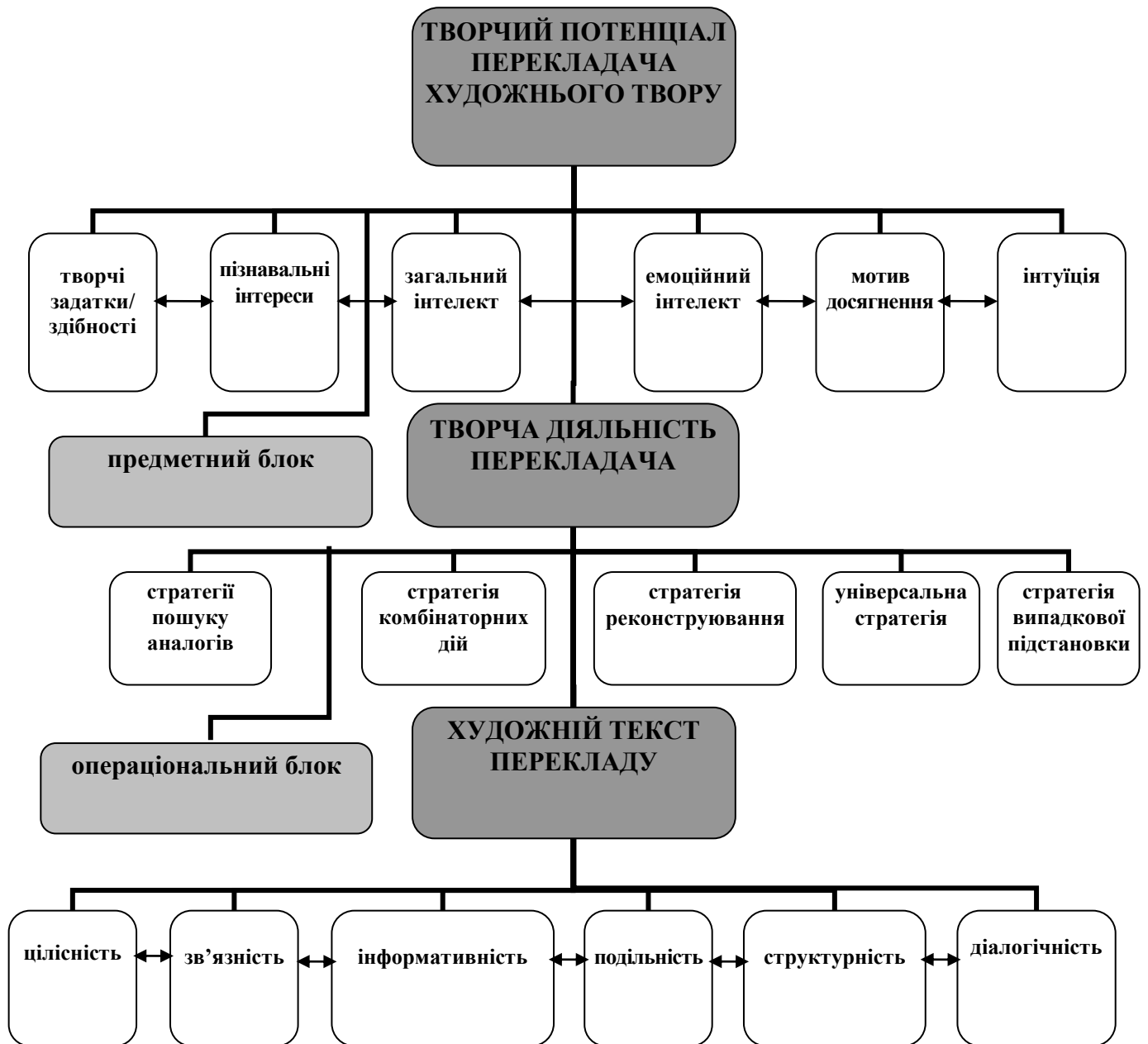
Ураховуючи складність проблем творчого потенціалу та процесу перекладу художніх текстів самих по собі, для організації експериментально-діагностичного вивчення важливим вважаємо конструювання психолінгвістичної моделі реалізації творчого потенціалу перекладача художніх текстів. Ґрунтовний аналіз психолінгвістичної моделі подано у працях О.О. Леонтьєва. Вчений вважає, що психолінгвістична модель відображає феномени мовленнєво-мисленнєвої діяльності у дещо спрощеній формі для полегшеного їх вивчення у теоретичному та експериментальному плані [6]. Іншу точку зору на психолінгвістичну модель висловлює В. Беянин. Основою побудови психолінгвістичної моделі, природно, має бути врахування, з одного боку, лінгвістичних, з іншого, – психологічних чинників її організації та структури в описі об’єкта [2], тобто його цілісного відтворення. За С.В. Засєкіним, конструювання психолінгвістичної моделі художнього перекладу неминує має брати до уваги і формальні вербальні аспекти – мовні ресурси,

якими оперує перекладач, і невербальні психологічні ресурси механізмів його мислення, пам'яті, ментального лексикону, особливості устрою мозку тощо. Модель має враховувати їхню взаємодію з особливостями когнітивного стилю перекладача, а також пріоритетних каналів (аудіальний, візуальний, кінестетичний) його сприйняття та перероблення інформації. Вчений вважає, що питання конструювання моделі художнього перекладу тісно пов'язане з уявленням самого перекладу як моделювання перекладачем засобами цільової мови обраного автором фрагмента або відрізка описуваної віртуальної реальності. Модель за своїм визначенням має відбивати те типове, що містить об'єкт. [6].

Психолінгвістична модель у нашому дослідженні містить психологічні та психолінгвістичні складові. До психологічних складових належать компоненти творчого потенціалу особистості перекладача, а до психолінгвістичних – характеристики тексту перекладу та його адекватності як результату перекладацької діяльності.

У нашій роботі за основу взято структурний підхід до вивчення творчого потенціалу, запропонований В.О. Моляко та О. Л. Музикою. До структури творчого потенціалу у цьому підході належать задатки, нахили, що виявляються у динамічності психічних процесів; інтереси, допитливість, потяг до створення нового; швидкість у засвоєнні нової інформації; прояви загального інтелекту, швидке оцінювання, адекватність дій; емоційне ставлення, вибір, надання переваг; наполегливість, цілеспрямованість, переконаність, працелюбність, систематичність в роботі, прийняття сміливих рішень; творчі тенденції в роботі, наприклад, вміння комбінувати, шукати аналоги, економічне використання часу; інтуїція – здатність до оцінок, прогнозів; оволодіння технікою праці, майстерність; здатність виробляти особисті стратегії під час розв'язання нових проблем та пошук шляхів виходу із складних ситуацій. [14]

Розглянемо ці компоненти творчого потенціалу у контексті мовленнєво-мисленнєвої діяльності перекладача художнього тексту більш докладно (див. рис. 1).

Рис. 1. Психолінгвістична модель реалізації творчого потенціалу перекладача художнього тексту

Під час конструювання ми виділяємо предметний та операціональний блоки. За Б.М. Тепловим, задатки – це вроджені генетично детерміновані особливості центральної нервової системи або окремих аналізаторів, які слугують передумовою здібностей. Здібності – це індивідуально-психологічні особливості, які визначають успішність виконання певної діяльності. Слід підкреслити, що здібності не зводяться до таких інструментальних утворень, як навички і вміння, водночас забезпечують ефективність діяльності [15].

Для реалізації творчого потенціалу перекладача художніх текстів важливого значення набувають творчі задатки і здібності. Як зауважує В.В.

Клименко, задатки – це органічні основи творчих здібностей, а на думку О.Л. Музики, здібності – це не причина успішності діяльності, а результат розвитку задатків.[5] Продовжуючи думки вчених О.Л. Музики, вважаємо, що творчі здібності перекладача – це своєрідний спосіб адаптації до світу предметів, до соціального світу, а також передумова професійного зростання. Творчі здібності як спосіб адаптації до фізичного світу дають змогу збагачувати фонд енциклопедичних знань перекладача. Окрім цього О.Л. Музика, зазначає, що адаптація до предметного світу операціоналізується через поняття навичок і вмінь. У контексті нашого дослідження це професійні навички і вміння перекладача. Розглядаючи навички і вміння перекладача як особливі інструментальні утворення мовленнєво-мисленнєвої діяльності для ефективного виконання професійної діяльності, навички як автоматизовані дії є помічними при виконанні добре знайомої діяльності, тоді як вміння дають змогу розв'язувати складніші професійні задачі, що потребують глибшого осмислення.

Творчі здібності як спосіб адаптації перекладача до соціального світу є важливим з огляду на те, що переклад передбачає оперування національно-культурними реаліями, адже здійснюється відмінною мовою від мови оригіналу. Відмінність мов свідчить про наявність культурних лакун, які потребують ґрунтовних знань перекладача про соціальний світ та його національно-культурну специфіку.

Творчі здібності як важлива передумова професійного зростання перекладача ґрунтується на перетворенні потреби в домінуванні на потребу у визнанні. Переважання цієї потреби існує важливим стимулом професійного зростання, реалізацію себе у перекладах художніх текстів, які можуть втілюватися лише на основі творчих здібностей.

Таким чином, творчі задатки та творчі здібності як складові психолінгвістичної моделі реалізації творчого потенціалу перекладача художніх текстів слугують своєрідним способом адаптації перекладача до предметного та соціального світу, що є запорукою володіння професійними

навичками та вміннями у передачі національно-культурної специфіки текстів, а також передумовою професійного зростання перекладача.

Інтереси як інша складова моделі передбачає специфічну спрямованість на певний предмет. С. Л. Рубінштейн чітко розмежовує інтереси від схильностей, оскільки останні є спрямованістю на певну діяльність. Водночас інтерес є передумовою схильності, оскільки спрямованість на певний предмет передбачає діяльність із ним. Відтак, інтереси перекладача є важливою детермінантою ефективної професійної діяльності перекладача та реалізацію творчого потенціалу. Для реалізації творчого потенціалу інтереси перекладача пов'язані зі сферою перекладу художнього тексту, є опосередкованими цією діяльністю, яскраво виражені та диференційовані. Інакше кажучи, інтереси - це мотив, спрямований на сферу перекладу, який діє внаслідок усвідомленої значущості та емоційної привабливості для перекладача. Ґрунтуючись на виділених особливостях динаміки інтересів особистості, запропонованих С.Л. Рубінштейном [12, 82], можемо виділити та основні етапи розвитку інтересів у перекладача художніх текстів. Спочатку виникають інтереси безпосередньо до предмета професійної діяльності – перекладу як трансляції думки автора тексту оригіналу іншими лінгвістичними засобами у текст перекладу. На наступному етапі інтерес породжує відповідний вид розумової діяльності, у контексті перекладу це особливий вид мовленнєво-мисленнєвої діяльності, яка забезпечує сприйняття, розуміння та іншомовну інтерпретацію вихідного тексту. Важливим є для динаміки інтересу, на думку вченого, зіставлення сфери діяльності, яку зумовлює інтерес з вродженими задатками особистості. Таким чином, можемо стверджувати, що для реалізації творчого потенціалу перекладача художніх текстів неабиякої значущості набуває зв'язок між інтересами та творчими задатками і здібностями.

Іншими складовими психолінгвістичної моделі є загальний інтелект, емоційний інтелект та інтуїція. У сучасних когнітивних дослідженнях спостерігається поєднання раціональних і інтуїтивних складових інтелекту. Так, за Л.В. Засекіною, інтелект особистості – це пізнавальна здатність до усіх рівнів психічного відображення, передбачення та доцільного перетворення

дійсності, яка пронизує всі сфери особистісного життя людини та діяльності суб'єкта пізнання [3].

У нашому дослідженні ми розмежовуємо поняття загального інтелекту, емоційного інтелекту та інтуїції як окремих складових процесу реалізації творчого потенціалу перекладача художніх текстів.

Інтуїцію ми розглядаємо як сукупність знань, спосіб отримання яких перекладач не може пояснити. Услід за Б.М. Тепловим, вважаємо, що основними характеристиками інтуїції перекладача є неусвідомленість і мимовільність. Водночас саме вона є важливим проявом творчої думки у процесі перекладу художнього тексту [15]. Загальний інтелект є предметом дослідження обох напрямів психометричного підходу. Відповідно до цього підходу інтелект полягає у певній інтелектуальній здібності або їх сукупності, що може бути виміряна за допомогою низки тестів. Структура інтелекту представлена у вигляді ієрархії різних рівнів, серед яких нижчі рівні становлять вищий рівень – загальну розумову енергію –g-фактор або у вигляді взаємодії рівноцінно важливих інтелектуальних здібностей. Важливими операціями, які породжує загальна розумова енергія є здатність до аналізу і синтезу, що є важливим і для інкубаційного періоду творчої діяльності. Тому загальний інтелект вважаємо неодмінною складовою реалізації творчого потенціалу перекладача.

Емоційний інтелект перекладача художніх текстів трактується як здібність усвідомлювати смисл емоцій автора тексту оригіналу та трансляція їх у текст перекладу. Таким чином, вважаємо, що загальний інтелект важливу роль відіграє при розумінні думки автора, зокрема фактичного матеріалу, тоді як емоційний інтелект дає змогу пізнати емоційне забарвлення тексту. Важливими є мотиви професійної діяльності перекладача художніх текстів. Зазначимо, що мотиви мовленнєво-мисленнєвої діяльності мають свою специфіку. Ґрунтовний аналіз мотиваційної сфери перекладача здійснено у праці Т.В. Пастрик [9]. Мотивація перекладача як суб'єкта діяльності, на думку вченої, може розглядатись через особливості формування його настанови та інтенції перекладацької діяльності. Так, мотивами перекладацької діяльності є

створення емоційно-психологічного впливу на цільову аудиторію тексту перекладу, породження тексту, який відповідав би інтересам реципієнта із збереженням основного смислового задуму тексту оригіналу. Настанова спрямовує мотиви у конкретну ситуацію взаємодії перекладача та реципієнта, яка зумовлена національно-культурними особливостями останнього. Іntenція є безпосередньо усвідомленою мовленнєвою метою, за термінологією О.О. Леонтьєва, проміжною ціллю, яка передуює перебігу внутрішнього мовлення перекладача та створенню семантичного задуму майбутнього тексту. Іntenція як найближча інстанція до породження семантичного задуму та реалізації тексту безпосередньо пов'язана з особливостями перекладацьких стратегій, які застосовуються при інтерпретації та перекладі тексту. [7]

Відтак, важливими складовими реалізації творчого потенціалу на операціональному рівні є стратегії, які слугують основою творчої діяльності перекладача. За В.О. Моляко, стратегія – це генеральна програма дій, головний напрямок пошуку і розробки, що підкорює в собі інші дії. Відповідно до міркувань вченого, вважаємо, що стратегії реалізації творчого потенціалу перекладача включають підготовчі, плануючі та реалізуючі дії. Сприймання та інтерпретація тексту оригіналу – це підготовчі дії, планування використання лінгвістичних засобів для передачі думки автора вихідного тексту – плануючі дії та власне втілення перекладу – реалізуючі дії [14].

Розглянемо використання різних стратегій більш докладно. Стратегія пошуків аналогів як використання вже відомої мовної конструкції є однією з найпростіших стратегій перекладача. Найчастіше вона використовується при передачі когнітивної інформації, коли в мови перекладу існує чіткий лінгвістичний еквівалент. Стратегія пошуків аналогу притаманна дослівному перекладу художніх текстів за умови відсутності культурних лакун. Водночас перекладач може вдаватися до таких трансформацій, як диференціація, конкретизація, генералізація.

Стратегія комбінаторних дій передбачає вдаль сполучування лексичних і граматичних лінгвістичних прийомів для досягнення адекватності перекладу. Застосовуючи цю стратегію, перекладач може вдатися до описового перекладу

при наявності смислових лакун у вихідному і цільовому текстах. Тому текст перекладу може мати більший розмір та відрізнятися за характеристикою подільності.

Стратегія реконструювання передбачає певну перебудову вихідного тексту для ефективної передачі думки автора. У контексті перекладу ця стратегія часто суперечить основним лексичним і граматичним конструкціям вихідного тексту задля збереження смислової тотожності текстів оригіналу і перекладу. До таких перекладацьких прийомів стратегії реконструювання належать трансформації антонімічного перекладу, додавання і опущення.

Універсальна стратегія перекладу художнього тексту характеризується вмільним поєднанням усіх виділених вище стратегій, які охоплюють різноманітні лексичні та граматичні трансформації.

Найскладнішою вважаємо стратегію випадкових підстановок, яка на наш погляд, характеризується найбільшою евристичністю, оскільки перекладач діє інтуїтивно та застосовує трансформації на рівні смислових структур тексту, часто оперуючи різними національно-культурними реаліями тексту оригіналу і тексту перекладу. До таких трансформацій належать цілісне перетворення та смисловий розвиток.

Для емпіричного дослідження операціонального блоку моделі реалізації творчого потенціалу перекладача художніх текстів узагальнимо виділені стратегії та відповідні перекладацькі трансформації (див. табл. 2.).

Таблиця 2.

№ з\п	Стратегії діяльності перекладача	Перекладацькі трансформації
1	Стратегія пошуків аналогів	Диференціація, конкретизація, генералізація.
2	Стратегія комбінаторних дій	Описовий переклад
3	Стратегія реконструювання	Трансформації

		антонімічного перекладу, додавання і опущення
4	Універсальна стратегія	Диференціація, конкретизація, генералізація, описовий переклад, трансформації антонімічного перекладу, додавання і опущення
5	Стратегія випадкових підстановок	Цілісне перетворення та смісловий розвиток

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким

чином, психолінгвістична модель реалізації творчого потенціалу перекладача художніх текстів дала змогу розробити процедуру емпіричного дослідження.

Література

1. Андреев В.И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития. – 2-е издание. – Казань: Центр инновационных технологий. 2000. – 608 с.
2. Белянин В. П. Психолінгвістика / В. П. Белянин. – М. : Флінта, 2008. – 232с.
3. Засекіна Л. В. Структурно-функціональна організація інтелекту : монографія / Засекіна Л. В. – Острого : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2005. – 370 с.
4. Засекін С.В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту: Монографія / Засекін С.В. – Луцьк: Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки, 2012. – 276 с.
5. Клименко В.В. Психологія творчості. К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 480 с.

6. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики : учеб. [для студ. высш. учеб. завед.] / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл ; Академия, 2005. – 288 с.
7. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
8. Майданов А.С. Искусство открытия. Методология и логика творчества. – М.: Ретро, 1993. – 176 с.
9. Пастрик Т. В. Психологічні особливості формування продуктивного білінгвізму у майбутніх перекладачів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Тетяна Володимирівна Пастрик. – К. : Ін-т психології АПН України ім. Г. С. Костюка, 2007. – 19 с.
10. Пономарев Я.О. Психология творческих и педагогика. М.: Педагогика, 1976. – 280 с.
11. Рибалка В.В. Психология развития творческой личности: Учебный пособие. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.
12. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – В 2-томах. – Т.1. – М.: Педагогика, 1989. – 488 с. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – В 2-томах. – Т.2. – М.: Педагогика, 1989. – 488 с.
13. Степанов С. Ю. Рефлексивная практика творческого развития человека и организаций. – М.: Наука, 2000. - 174 с.
14. Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко. – К.: «Освіта України», 2008. – 702 с
15. Теплов Б.Н. Ум полководца. – М.: Педагогика, 1990. – 206 с.
16. Ткач Р.В. Психологічні особливості творчої активності особистості. – Запоріжжя: В-во ЗДІА, 1999. - 24 с.
17. Wills W. Semiotik und Übersetzungswissenschaft / W. Wilss // Semiotik und Übersetzen / W. Wilss, ed. – Tübingen, 1980. – P. 9–22